

intervju

Akademik Anđelko Akrap o demografskom uskršu Hrvatske

• U ozračju Uskrsa jedan od vodećih hrvatskih demografa akademik Anđelko Akrap govori o dubljim uzrocima hrvatske demografske krize i o mogućim putovima revitalizacije. »Čini mi se da sada ipak možemo reći da je hrvatska politika napokon shvatila težinu problema u kojem smo se našli. Bolje ikad nego nikad! Jer se sada, prema nekim najavama, priprema donošenje zakona o revitalizaciji koji će obvezivati sve buduće vlade da porade na rješavanju demografskoga problema. Obveza je pritom - pomoći onima koji žele podizati djecu«, napomenuo je u razgovoru akademik Akrap. »Demografske se mjere donose na dugi rok! Bez jake intervencije države industrijska civilizacija ne može osigurati obnavljanje stanovništva«, dodao je. >str. 6

● intervju

”

O dubljim uzrocima hrvatske demografske krize, povratku iseljenih i pravcima revitalizacije govori akademik Anđelko Akrap

Slika: B. Čović

Biografija Akademik Anđelko Akrap vodeći je hrvatski demograf. Rođen je 1954. u Bisku kod Trilja. Niz godina predaje na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, a u dugoj akademskoj karijeri objavio je stotinjak znanstvenih radova i desetak knjiga. Najnovija knjiga »Stanovništvo u Hrvatskoj kroz stoljeća« otisnuta je nedavno u nakladi Matice hrvatske. U svojim radovima i javnim istupima pitanje demografije razmatra iz povijesno-gospodarskoga, političkoga i socio-tradicijskoga aspekta.

Marino Erceg

Ako bi se među problematičnim aspektima hrvatske stvarnosti morao izabrati samo jedan u koji bi hitno trebalo unijeti svjetlo Uskrsnulo, demografija bi jamačno morala biti prvi odabir. Knjiga »Stanovništvo u Hrvatskoj kroz stoljeća«, iz pera jednoga od vodećih hrvatskih demografa akademika Anđelka Akrapa, koja se odnedavno pojavila na policama Matice hrvatske, pokazala se kao dobar povod da se to svjetlo pokuša unijeti i preko intervjua u Glasu Koncila.

Na demografiju smo se nekako navikli kao na disciplinu koja iz perspektive sadašnjosti govori o budućnosti. U Vašoj novoj knjizi »Stanovništvo u Hrvatskoj kroz stoljeća« pristup je bitno drugačiji. Kada je zapravo započeo hrvatski demografski pad?

● Sažeto rečeno, u knjizi se razmatra kretanje broja stanovnika i različitih struktura od prapovijesti do danas na ozemlju današnje Hrvatske povezano s političkim i gospodarskim zbivanjima. Smatram vrlo bitnim istaknuti da se u knjizi kretanje broja stanovnika na teritoriju današnje Hrvatske uspoređuje s istim kretanjima u današnjim europskim državama. Upravo tako dolazimo do natprosječnih i golemih gubitaka hrvatskoga stanovništva već od sredine 15. stoljeća do danas u odnosu na druge europske države. Jako gospodarsko zaostajanje danas izrazito depopulacijskih prostora počelo je još od sredine 15. stoljeća kada se na tim prostorima zbivao sukob onodobnih imperijalnih sila. Osim ratova i velike migracije važno je imati u vidu da su Hrvati od ulaska u zajednicu s Ugari sve do 1991. godine neprekidno bili u različitim državnim zajednicama. U svim tim zajednicama središte političke i gospodarske moći bilo je izvan Hrvatske. To je bitna činje-

Demografski je uskrs Hrvatske moguć, ali uz snažnu političku i društvenu volju

»Oni koji ne podupiru nužnost politike demografske revitalizacije moraju shvatiti da čitavo društvo snosi posljedice demografske krize. Zato moramo o demografiji govoriti kao problemu svijua«

nica za razumijevanje ekonomskoga, populacijskoga i političkoga razvoja i položaja Hrvatske od početka 12. stoljeća do zadnjega desetljeća 20. stoljeća. To se ponajprije odnosi na politički položaj i upravnu autonomiju hrvatskih zemalja u političkim zajednicama u kojima su se nalazile nakon 1102. godine. To je ujedno završetak razdoblja vladanja narodnih vladara. Tako započinje gotovo devetostoljetno razdoblje u kojem će hrvatske povijesne zemlje biti u različitim političkim zajednicama. U tom su vremenu hrvatske zemlje bile u sferi tuđih interesa. Ponavljam, čitavo to vrijeme centar političke, pa i gospodarske moći bio je izvan hrvatskih zemalja, što je vrlo važan ograničavajući općerazvojni činitelj,

ma koliko hrvatske zemlje imale veće ili manje autonomije unutar političkih zajednica u kojima su bile.

No prošla su više od tri desetljeća Hrvatske kao samostalne države. Što je pošlo po krivu od devedesetih naovamo?

● Hrvatska je sve donedavno bila suočena s velikim iseljavanjem vlastitoga stanovništva. Očito je pritom da su gospodarski činitelji bili bitni. Migracija je sastavni dio u razvoju suvremenih društava, nemoguće ju je zaustaviti. Iz Hrvatske su se iseljavali ljudi svih kvalifikacija za kojima je bila potražnja na tržištu radne snage u razvijenim zemljama. Hrvatska se nedavno suočila s masovnim iseljavanjem zbog velikoga broja nezaposlenih.

Naravno i druge su zemlje - manje razvijene - suočene sa sličnim problemom. Međutim u Hrvatskoj ekonomski razvoj nije mogao zadržati vlastito stanovništvo. S druge se strane postavlja pitanje koliko je mladim ljudima koji žele ući u brak i imati djecu država osigurala da mogu imati željeni broj djece. Višestruko sam se susretao s potpunim nerazumijevanjem ljudi kada je riječ o demografskoj problematici, od devedesetih naovamo. Nažalost javnost je, pa i dio Crkve, svojedobno kritički gledala na ono što je primjerice predlagao don Anto Baković. No najvažnije je da je isticao iseljavanje kao velik hrvatski problem. Čitav se problem u suvremenim društvima svodi na mogućnost spajanja zaposle-

nosti i podizanja djece. Čini mi se da sada ipak možemo reći da je hrvatska politika napokon shvatila težinu problema u kojem smo se našli. Bolje ikad nego nikad! Jer se sada, prema nekim najavama, priprema donošenje zakona o revitalizaciji koji će obvezivati sve buduće vlade da porade na rješavanju demografskoga problema. Obveza je pritom – pomoći onima koji žele podizati djecu. Prije svega treba osigurati svojevrsnu demografsku održivost društva, što se najviše očituje u dostatnom priljevu radne snage. Uloga je države da infrastrukturom i financijskim potporama oblikuje uvjete da obitelji imaju željeni broj djece. Tko ne želi imati djecu, snosi svoj dio odgovornosti, to je slobodan izbor. Treba zato voditi računa o činiteljima koji utječu na odluku o imanju djece. To su vrtići, jaslice, stambeni uvjeti, financijske potpore itd. Što je s ruralnim ili manje razvijenim dijelovima? U tim sredinama država treba intervenirati mjerama gospodarske politike. Da to postane primamljivo mladim ljudima i da oni napokon odluče ostati i novi se naseliti na dugogodišnjim depopulacijskim prostorima. Dakle govorimo o brojnim gospodarskim i demografskim mjerama, koje se provode u dugom roku. Učinak pojedinih mjera ne može se ocjenjivati po rezultatima nakon dvije-tri godine jer se radi o upornu i dugoročnu provođenju. Ponavljam, demografske se mjere donose na dugi rok! Bez jake intervencije države industrijska civilizacija ne može osigurati obnavljanje stanovništva.

Ima li industrijska civilizacija uopće dugoročna rješenja za demografsko pitanje? Što će se dogoditi ako takav ekonomski model prevlada u cijelom svijetu?

● Ako želimo pojednostavniti sliku, obnavljanje stanovništva možemo promatrati preko dva modela. Prvi model reprodukcije obuhvaća predagrarna i agrarna društva u kojima je sama obitelj radi ekonomske egzistencije prisiljena voditi računa o svojem biološkom obnavljanju. Drugi model možemo nazvati postagrarim modelom reprodukcije u kojem država treba nizom institucionalnih mjera omogućiti obiteljima da imaju željeni broj djece. Tako se oblikuju uvjeti u kojima će se težiti što većoj razini obnavljanja stanovništva. Općenito je problem industrijske civilizacije što ekonomski najbogatije države bez useljavanja iz manje razvijenih država/regija ne oblikuju uvjete za obnavljanje stanovništva ni u istom broju. U tom smislu možemo govoriti o dugoročnom propadanju industrijske civilizacije upravo stoga što nije omogućila obnavljanje stanovništva. Uz sve to treba se prisjetiti i nekadašnje antinatalitetne politike u bogatim zemljama zbog straha od populacijske dominacije siromašnih zemalja. Posežući za zaista brojnim političkim i tobože znanstvenim knjigama/raspravama, u šezdesetim godinama 20. stoljeća dominiralo je uporno ponavljanje o mogućoj propasti svijeta zbog rasta broja stanovnika, iako od 1973. godine opada prosječna stopa rasta svjetskoga stanovništva. Moćne i utjecajne svjetske organizacije i bogati pojedinci ulagali su golema financijska sredstva i provodili opsežnu propagandu u programe ograničavanja rađanja sterilizacijom i pobačajima. Bogati su se bojali za svoju dominaciju i bogatstvo. Na mjesto Boga i otvorenosti novorođenima stavljen je profit. Kako onda može opstati takva civilizacija?

Hrvatska u Domovinskom ratu ne bi nikada bila obranjena da toliki nisu dali svoju žrtvu, prije svega je to žrtva branitelja na ratištu, a onda i svih koji su na druge načine pomagali. Može li se naše demografsko pitanje gledati i kao pitanje spremnosti na individualne

žrtve - umiranja u svojim planovima, da bi se ostavilo mjesta za budući život?

● Svesti cijeli taj problem na dimenziju individualizma i sklonosti konzumerizmu kao zaprjeci rađanju ipak bi značilo otići predaleko u uopćavanju i bježati od današnje stvarnosti. Kolika je sada cijena četvornoga metra stana? Jednostavno mladi ne mogu riješiti taj problem svoje egzistencije. To su veliki problemi! Društvo treba rješavati probleme koji priječe obiteljima da imaju željeni broj djece. Tek

Kada će demografija postati konsenzus čitava hrvatskoga društva?

Zato i govorimo o demografiji kao nadstranačkom pitanju. Zato treba to zakonski regulirati da obvezuje u budućnosti sve vladajuće.

»Ozakonjenje« toga pitanja značilo bi i da se moraju upregnuti sve naše institucije u rješavanje problema. Mi još uvijek oko toga nemamo konsenzus čitava društva. I to je pitanje koje sve političke stranke trebaju daleko snažnije javno promicati.

Početkom devedesetih, kada su najavljivane prve demografske mjere, sjećam se da su pojedini mediji plašili javnost siromaštvom u obiteljima koje bi imale više djece, uvijek iznoseći negativne primjere. Pa kao da siromaštvo nije bilo i u obiteljima s manje djece ili u obiteljima bez djece? Na djelu je dakle bila opet antikampanja. Nažalost dio medija i danas u tome sudjeluje kada je riječ o demografskim pitanjima jer i u situaciji kad nema odgovarajuće demografske politike ističu da se ne mogu očekivati rezultati.

sada kada smo ispraznili vlastite resurse – jer nama se od 2008. naovamo iselilo oko 400 000 ljudi – dolazi u svijest demografska problematika. Sada kada nema dovoljno radne snage bez useljenika.

Neke daleko veće i gospodarski snažnije europske zemlje već se desetljećima susreću s drugim ljudima na ulicama svojih gradova. Možete li nam kratko usporediti francuski i njemački model integracije migranata kao lijek za demografsku krizu?

● Francuska se suočila s problemom depopulacije krajem 19. stoljeća. Tada je počela postupno oblikovati niz sveobuhvatnih demografskih mjera. Set mjera provodila je uporno i u dugom roku i nakon nekih pola stoljeća došli su prvi rezultati. Riječ je o znatnim intervencijama prema onima koji su se odlučili rađati više djece. Čim te mjere popuste – recimo zbog neke ekonomske krize – vide se i lošiji rezultati. U posljednje vrijeme u Francuskoj opada natalitet. Njemačka je nešto drugo. Ona je bila opterećena Hitlerovom politikom i dijelom zbog toga nije provodila sveobuhvatniju pronatalitetnu politiku. I došla je u demografsku krizu i uslijedio je masovni uvoz strane radne snage. U Njemačkoj se nije vodilo dovoljno računa o učinkovitom spajanju zaposlenosti i podizanja djece. Ona se dakle već dugo oslanja na uvoz radne snage iz zemalja okolice, srednje Europe, stanovništva koje se moglo relativno brzo integrirati u njemačko društvo. Dakle Hrvati, Poljaci i drugi. Sa stanovništvom koje dolazi iz nekih drugih regija nisu bili takvi rezultati. Napose pokazalo se da ni jedan model integracije doseljenih iz udaljenijih sredina na nešto dulje staze nije pokazao svoju uspješ-

nost. Oni u europske sredine ne dolaze zato što im bogatije države žele pomoći. Dolaze jer su potrebni, kao radna snaga.

Uvođenje obveznoga vojnoga roka velika je tema i u drugim europskim zemljama. Njemačka, primjerice, ima problema oko samoga donošenja zakona temeljem kojega bi se na odsluženje vojne obuke pozivali ročnici. Krije li se u pozadini toga problema činjenica da je u Njemačkoj zapravo do kraha došla politika multikulturalizma?

● To opet ovisi i o tome koliko je država poticala integraciju useljenika. Koliko su doseljeni prisutni u političkim i društvenim strukturama? To je teško procijeniti. Još uvijek govorimo o relativno kratkom razdoblju da bismo mogli donositi konačne zaključke. Oni u cijelosti nisu uspjeli ni u integraciji doseljenih iz susjednih zemalja. S druge strane noviji doseljeni smatraju se i diskriminiranim, što se odražava dijelom i u porastu stopa

»Moćne i utjecajne svjetske organizacije i bogati pojedinci ulagali su golema financijska sredstva i provodili opsežnu propagandu u programe ograničavanja rađanja sterilizacijom i pobačajima. Bogati su se bojali za svoju dominaciju i bogatstvo. Na mjesto Boga i otvorenosti novorođenima stavljen je profit. I kako onda može opstati takva civilizacija?«

»Mora postojati jasna useljenička politika, da se potiče povratak netom iseljenih. Pritom su opet potrebna i javna promicanja toga povratka. Važno je da se ne stvori dojam da oni koji se vraćaju u Hrvatsku nisu uspjeli vani. Ne smije se steći dojam da se oni vraćaju kao gubitnici.«

kriminala. To su sada postali golemi problemi za ta društva. Hrvatsku ta problematika tek očekuje. No naš je problem što smo mi gubili vlastito stanovništvo. Svih ovih godina hrvatske samostalnosti, da je država više ulagala u demografsku sferu, Hrvatska se ne bi suočila s tako brojnim iseljavanjem. Koliko se ljudi svih ovih godina iselilo zbog stambene problematike? Ograničavajući činitelj bila su i nedostatna primanja za podizanje djece. Kada recimo broj živorođene djece u posljednjih dvadesetak godina opadne gotovo za 15 000, to je za hrvatsku malobrojnu populaciju zaista velik pad. U Hrvatskoj se na velikom depopulacijskom prostoru zatvaraju brojne škole.

Prethodno je pitanje zapravo bilo uvodom u pitanje vezano uz iseljenu Hrvatsku. Naime nama nužno multikulturalni pristup možda i ne treba biti jedini oslonac. Kakvi se potencijali za demografsku revitalizaciju Hrvatske kriju među hrvatskim iseljenicima po Europi i svijetu?

● Poticanjem rađanja u manjoj će se mjeri riješiti naše demografsko pitanje

iako u tom smjeru treba itekako snažnije djelovati. Hrvatska može ublažiti demografski problem povratkom netom iseljenih. I tu treba imati u vidu da je još u devedesetima, kada se govorilo o povratku naših ljudi, prvoga, drugoga, trećega naraštaja iz južnoameričkih zemalja, na djelu bila i svojevrsna antikampanja. Vrlo se negativno tada u dijelu medija o njima govorilo, kao o potomcima »ustaške emigracije«, što je zaista apsurd. U potomcima hrvatskih iseljenika u Južnoj Americi općenito je velik useljenički potencijal. Da bi se to iskoristilo, treba jaka politička volja.

Usto mora postojati jasna useljenička politika, da se potiče povratak netom iseljenih. Pritom su opet potrebna i javna promicanja toga povratka. Važno je da se ne stvori dojam da oni koji se vraćaju u Hrvatsku nisu uspjeli vani. Ne smije se steći dojam da se oni vraćaju kao gubitnici. I to je zadatak svih ministarstava – o tome trebaju voditi računa gotovo sva ministarstva. Bez koordinacije svih ministarstava oko demografske problematike Ministarstvo demografije malo toga može postići.

Često se spominje i problem centraliziranosti Hrvatske. Nije li i ona uzrok demografske krize, točnije velikoga iseljavanja u novijem vremenu?

● Nakon Drugoga svjetskoga rata u procesu ubrzane industrijalizacije htjelo se u kratkom roku razviti industrijski sektor gospodarstva. Uslijedio je egzodus iz poljoprivrede i seoskih naselja. Razvijali su se gradovi u kojima je već postojala veća gospodarska infrastruktura potrebna za razvoj industrije. Prednjačili su Zagreb, Split i Rijeka. A Osijek je već tijekom šezdesetih postupno gubio populaciju jer je razvoj temeljio na niskoakumulativnim djelatnostima. Stoga je već tada Slavonija gubila stanovništvo. Sve stanovništvo koje je napuštalo poljoprivredu nije moglo zaposliti domaće gospodarstvo. Stoga se još šezdesetih odlio velik broj radnika u inozemstvo. U Hrvatskoj još uvijek dominiraju Zagreb i Split. Danas gotovo 30 posto stanovništva Hrvatske živi u Zagrebu i njegovu okruženju. To je strahovit primjer centralizacije. Nama je potrebna doista decentralizacija, razvijanje više mikroregionalnih centara. Treba stvoriti više razvojnih sredina.

Potreban nam je dakle cjelovit program gospodarskoga razvoja koji će na dulje vremenske rokove početi privlačiti stanovništvo i u manje sredine. I to je odluka koja ulazi u domenu države jer privatni kapital ne će rješavati problem depopulacije Hrvatske. Kada država svojim mjerama učini prvi korak, postupno će se pridruživati i privatni kapital. Gospodarski razvoj oblikuje uvjete za oživljavanje depopulacijskih prostora. Primjerice zadatak je Ministarstva gospodarstva da oblikuje politike imajući tu zadaću u vidu, da u svoje planove uklopi i pronatalitetne i promigracijske mjere.

Valja istaknuti da ovaj razgovor vodimo u vazmenom trodnevlju pa se nekako samo po sebi u zaključku nameće i pitanje je li moguć uskrs hrvatske demografije?

● Vjerujem da jest. Ima nade, samo nam je potrebna snažna politička i općedruštvena volja i rad na duge rokove. Moj je dojam da sada hrvatsko društvo u cjelini, ali i veći dio političara shvaća o kakvim se razmjerima problema radi. Ima nažalost i onih koji zaobilaze demografsku problematiku. Ali i oni koji ne podupiru nužnost politike demografske revitalizacije moraju shvatiti da čitavo društvo snosi posljedice demografske krize. Zato moramo o demografiji govoriti kao problemu svijeta.

